

KLEBELSBERG KUNÓ

NEONACIONALIZMUSA ÉS A FASIZMUS*

Talán kevesen vették észre, hogy a klebelsbergi neonacionalizmus gondolatvilágának kifermálásában mekkora szerepet játszott a fasizmus példája. Klebelsberg — magyar változatban — Mussolini művéhez valami hasonlót szeretett volna kezdeményezni. A fasizmusban főleg nemzetnevelő rendszert látott s csak másodsorban értékelte benne a hatalmi politikai berendezkedést. «Minden idők pedagógiai törekvéseinek legnagyobbika» szemében a Mussolini-féle kísérlet, amelynek egyébként teljes sikert jósolt. Ugyanígy meg volt arról is győződve, hogy a magyar neonacionalizmus lehetősége is biztosítva van. «Olaszország új helyzetbe került... E megváltozott célokhoz és feladatokhoz át kell nevelni az egész nemzetet. Óriási feladat, grandiózus elgondolás. Ilyen nemzetnevelési feladatokra soha pedagógus még nem vállalkozott, nem is mert gondolni. A fasizmus kíméletlen őszinteséggel tárta fel az olasz népnek a korábbi századok szenvedéseiből és nyomorúságaiból kiburjánzott hibáit; most ezeket a hibákat kíméletlen erővel kigyomlálják, a nemzet jó tulajdonságait pedig az erény tökéletességéig igyekeznek fokozni. És ezen kívül világosan kitűzve az olasz neonacionalizmus új céljait a

* A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában HUSZTI JÓZSEF tollából a legutóbbi napokban megjelent nagyobb terjedelmű monografiából (*Gróf Klebelsberg Kunó Életműve*, 315—318., 331—332. l.) átengedett részlet.

felsarjadó új nemzedéket egyenesen rá akarják nevelni ezekre az új feladatokra. Már a gyermekben egészen öntudatosan azokat a tulajdonságokat igyekeznek kifejleszteni, amely tulajdonságokra az új nemzeti feladatok utalnak».

Érthető ezek után, hogy Klebelsberg ismételten s lelkesedése fokának megfelelőleg nagyon behatóan foglalkozott a fasiszmus gondolatvilágával és különös elismeréssel emlegette a nemzetnevelő Mussolini sikereit. A magyar ügy felkarolásáért érzett hála mellett főleg az építőmunka határtalan tisztelete volt állásfoglalásának legfőbb oka. Középutas politikus létére egyáltalán nem titkolta ilyen irányú szimpatiáit. Szó nélkül eltűrte ezért a liberális sajtó csipkelődéseit is, noha általában a sajtónak ezzel a részével elég jó viszonyt tartott fenn. Rossznéven vették, hogy ő, akit a politikában sokan «liberális tartalék» gyanánt emlegettek, minden politikai óvatosságot mellőzve dicsőítette a fasiszmust. Amikor egyszer azt állította, hogy a fasiszmus Olaszországban népszerű, az egyik liberális lap cikkírója epésen torkolta le, mondván: «Nem tudjuk, mert nincs sajtószabadság».

Kár volt e miatt idegeskedni: Klebelsberg a fasisztákkal együtt vallotta, hogy a fasiszmus nem export-cikk. A fasiszta politikai módszerek átültetését nem tartotta indokoltnak vagy lehetségesnek. Egyszerűen tanulni akart a rendszertől azon a ponton, ahol véleménye szerint akadt tanulni és utánozni való. Pl. nagyon tetszett neki az a mód, ahogyan a fasiszmus az egyén és az összesség viszonyát szabályozta. De arra, hogy nálunk a parlamenti forma valaha is megszűnjék, egyáltalán nem gondolt. Pedig különösen az első, de még a második nemzetgyűlés színvonalával is nagyon elégedetlen volt. «Mi magyarok — vallja — most nem tudnók parlamentarizmusunkat valamely más kormányzati rendszerrel felcserélni». Nem átplántálni akarta tehát a fasiszmust, hanem mindazt eltanulni tőle, ami hasznos és egyben a sajátos magyar viszonyok között életképes lehetett.

Meg volt arról győződve, hogy a világháborúba (1914—1918) belebetegedett európai népek közül alapjában véve az olasz a legegészségebb. A nem olasz politikusok közül ő volt az első, aki Mussolini nagyságát felismerte. «Ha Isten élteni, — jegyzi meg — a XX. század első felének vezető egyénisége lesz». Örült annak, amikor megfigyelhette, hogy Mussolini küldetését már az európai közvélemény balszárnya is kezdi sejteni. De különösen örült a fasiszmus felé irányuló szimpatiáknak. «Mi vagyunk az olasz fasiszmusnak a külföldön legigazibb megértői és bámulói. Éppen ezt a megértést viszonozza a fasiszmus a mi helyzetünk méltánylásával és erkölcsi támogatásával». Magyarországnak tehát ki

kell használnia a nacionalizmusnak és kultúrának azt a bőséges forrását, amely a legtisztábban a fasiszta olasz földön buzog. Olasz szimpátiáinak egyik legérdekesebb emléke az a nyilatkozat, amelyet Olaszországból visszatérve 1927. április 8-án egy akkor még külföldön elég ismeretlen, rossz papirosra nyomott, nagyon szerény kiállítású német pártpolitikai újságnak, a «Völkischer Beobachter»-nek adott. Klebelsberg már ekkor kifejti, hogy a fasizmus történetében két korszakot különböztet meg: az első, teljes győzelemmel záródó periódus vezető eszméje volt a bolsevizmus elleni harc; a második korszak az építő munkáé, beleértve az új állam felépítését is. Később ezt a korszakra osztást még emlegetni fogja. Az akkor még erős politikai harcban álló nemzeti szocialista párt számára röviden összefoglalja a fasiszta alkotó munka fontosabb mozzanatait. Külön kiemeli a kulturális, tudományos nagyvonalúságot és áldozatkészséget. A nyilatkozatot átvevő nemzeti szocialista újságíró sóhajtva fűzte Klebelsberg megállapításaihoz: mi mindent tudna a nemzeti szocializmus alkotni, ha már elintézhetne volna a marxista csőcseléket és ha már elsöpörhette volna velük együtt általában a parlamenti fecsegőket!

A lényegét abban foglalhatjuk össze, hogy Klebelsberg egyáltalán nem rokonszenvezett a diktatórikus államberendezéssel, de őszintén, fenntartás nélkül rajongott az alkotó munkáért. «A néptelen római Campagna és Sardinia benépesítése, a posványos és maláriás tengerpartok kiszáritása és művelhetővé tétele, gyarmatok szerzése, hogy a népfölösleget olasz földön lehessen elhelyezni, hadsereg, vízi és légi flotta, hogy Itália újból felvehesse Velence szerepét a Földközi-tenger keleti medencéjében, a Balkánon és a Levantén, a risorgimento befejezése után új, nagyszerű célok és ideálok a fasizmus által megteremtett neonacionalizmus jegyében» — mindez valósággal elbűvölte a részben hasonló eszmények felé törekvő magyar minisztert.

Klebelsberg és a fasizmus igen mélyreható kapcsolatára vonatkozólag két fontosabb irodalmi dokumentumunk van. Az egyik egy, már Klebelsberg halála után a «Gerarchia» folyóirat 1932. novemberi számában megjelent terjedelmes tanulmánya: *Elementi essenziali della teoria Mussoliniana*. Itt megismétli a fasizmus történetére vonatkozó, már említett felfogását a két korszakról: a harc és az építő munka periódusáról. A győzelem természetes és megérdemelt volt, elsősorban azért, mert a hatalomra törekvésből hiányzott a pártpolitikai öncélúság. Mussolini a hatalmat munkára, alkotásra való lehetőségnek fogta fel. Bámulatos éleslátással diagnosztizálta a Duce az olaszság igazi, alapvető szükségleteit s ezekhez mérten dolgozta ki programját. Nála egyébként minden

mindennel összefügg s minden intézkedésének végső értelmét a nemzet érdeke adja. Különösen kiemeli Klebelsberg a két sarkalatos probléma megoldása körül elért eredményeket: a népesedési és nemzetnevelői feladatok terén megfigyelhető nagy sikert. Az is nagyon hatott rá, hogy Mussolini a maga művéhez segítségül hívta a nagy nemzeti tradíciókat, a még mindig eleven történeti erőket, köztük a valóban nagyszerű római gondolat- és érzelmvilágot.

A másik dokumentum egy cikksorozata, amelyben az *Il Canto del Lavoro*-t, a fasiszta munka himnuszát értelmezi olvasóinak. Ez talán még érdekesebb, mert még mélyebb bepillantást enged Klebelsberg gondolatvilágába. Szinte ujjongva állapítja meg, mekkora belső rokonságot fedezett fel a fasiszta törekvések és az ő régiebb és újabb elgondolásai között. Pl. a munka himnusza a munka fogalmát épp olyan értelemben állapítja meg, mint ahogyan ő maga is mindig hirdette. A tág meghatározásba belefér a fizikai és szellemi munka egyaránt. A kommunisták csak a fizikai munkát, vagy legföljebb még a népbiztosok ideges lőtását-futását voltak hajlandók teljesértékűnek elismerni. Itt van a különbség a fasizmus és a kommunizmus között! A különbség egyúttal felsőbbrendűséget is jelent a fasizmus javára. A maga gondolatára ismer a munkahimnusz szép kifejezésében: «la patria si conquista» — a hazát áldozattal, munkával kell kiérdemelni, a hazára és a hazához méltóvá kell válni. «Micsoda életet lehelő, erőttől duzzadó nacionalizmus!»

Ez alkalommal is kiemeli, hogy a fasizmus nagy eredményei közül a legjobban mégis a népesedési politika terén elért sikerek ragadták meg lelkét. Bizonyára felrajzoltak emlékezetében azok az 1910 táján kidolgozott tervek, amikor az Alföld és a Dunántúl magyar többletével akarta a végzetes folyosót a Székelyföld felé benépesíteni. Magasztalja az olasz anyák termékenységét és azt a szent elhatározást, hogy e termékenység gyümölcsét, az olasz munkás eleven erejét az új politika már többé nem hagyja szétszóródni a nagyvilágban, hanem összetartja — nem utolsó sorban a kitűzött nagy nemzeti célok megvalósítása érdekében. Klebelsberg úgy érzi, hogy a faj termékenységéből, az eleven erővel sarjadó életből fakadó imperializmusnál jogosultabbat el sem lehet képzelni. De e gondolata mögött is magyar probléma áll. Természetesen magyar imperializmusról akkor nem lehetett szó. De felvillant lelki szemei előtt az Alföld nagy üressége. «A neonacionalizmusnak volna népesedési és gazdasági téren egyik legnagyobb feladata, hogy megoldja a kérdést, hogyan tudunk természetes népszaporodásunknak itthon helyet adni s különösen az Alföld tereit emberrel és étellel megtölteni. A kivándorlás helyett több élet és munka itthon: ez lenne a Canto del Lavoro első

strófájának nagyszerű alapgondolata és ez legyen egyik alapmotívuma a magyar politikának is».

...Az Istituto Nazionale di Cultura Fascista felkérte őt, 1932-ben hogy tartson néhány előadást a faszizmusnak külföldi, főleg magyarországi értékeléséről. Először arról volt szó, hogy az előadásokat 1932 tavaszán tartja meg, azonban elfoglaltságára, a politikai viszonyokra és az alaposabb előkészület szükségességére való hivatkozással az olasz utat őszre halasztotta. Nagy lelkesedéssel készült a feladatra : még halálos ágyán, néhány perccel a katasztrófa előtt (1932. október 11) is olasz útiterveiről beszélt.

HUSZTI JÓZSEF

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár